

BTC layihəsində orta əsrlər dövrünə aid arxeoloji abidələrdə aparılan tədqiqatlar BTC marşrutunun 301-ci km-də yerləşən I Hacıalılı orta əsr yaşayış yerinin qazıntısı.

I Hacıalılı yaşayış yeri Samux rayonunun Hacıalılı kəndindən təxminən 500 m cənub-şərqdə, kəndə gedən şossenin sağ tərəfində, düzən ərazidə yerləşir. Yaşayış yeri dəniz səviyyəsindən 215 m hündürlükdə yerləşir. Abidənin ərazisindən toplanmış yerüstü arxeoloji materiallar əsasən saxsı qab qırıqlarından və bir neçə daş alətdən ibarətdir. Saxsı məmulatı antik dövr və erkən orta əsrlər üçün səciyyəvi olan küp, küpə, bardaq, dopu, xeyrə, kasa və piyalə, süddan biçimli qabların qırıqları ilə təmsil olunmuşdur. Diqqətə layiq haldır ki, yerüstü tapıntılar arasında yerli istehsalı təsdiqləyən çıxar qab qırıqları – yanaraq divarları yapışmış qab fraqmenti də vardır.

Antik dövrün gil məmulatı arasında toxuculuqla bağlı əmək alətləri - iy başlıqları kifayət qədər çox olub tipoloji baxımdan müxtəlifliyi ilə fərqlənirlər.

Metal məmulat iki tapıntı ilə məhdudlanır. En kəsiyi dairəvi olan qalın məftildən hazırlanmış halqanın oksidləşmə nəticəsində üzərində yaşıl qat əmələ gəlmişdir. Digər metal əşya bəzək nümunəsidir. I Hacıalılı yaşayış yerində aparılan çöl tədqiqatları zamanı bir neçə daş alət, istifadə olunmuş daş əşya tapılmışdır. Onlar bülöv daşı, sürtkəc, dən daşlarının fraqmentləri, sapand daşı və s. ilə təmsil olunmuşdur.

Abidədə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı xeyli miqdarda osteoloji qalıqlar aşkarlanmışdır. Onların böyük əksəriyyətini iri buynuzlu mal-qara və qoyun-keçi sümükləri təşkil edir. Az miqdarda at, donuz sümükləri də üzə çıxarılmışdır.

I Hacıalılı yaşayış yerində üzə çıxarılan arxeoloji komplekslərin xronoloji çərçivəsinin müəyyənləşdirilməsi tipoloji və müqayisəli təhlil metodlarına əsaslanmışdır. Mədəni təbəqənin qarışdırılmış (40 sm-ə qədər) üst qatı erkən orta əsrlərin ilk mərhələsinə, alt qatları isə antik dövrə aiddir.

I Hacıalılı yaşayış yeri Qafqaz Albaniyasının maddi mədəniyyətinin tədqiqi nöqtəyi- nəzərindən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bölgənin antik və orta əsrlər dövr yaşayış yerlərinin arxeoloji qazıntılara zəif cəlb olunması aparılmış çöl tədqiqatlarının əhəmiyyətini daha da artırır.

Çöl tədqiqatları nəticəsində belə qənaətə gəlmək olar ki, yaşayış yerində antik və ilk orta əsrlərdə intensiv həyat olmuşdur. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə olunmuş faktiki materiallar bu məskən sakinlərinin təsərrüfat məşğuliyyəti, məişəti və həyat tərzinə dair çox qiymətli informasiya vermişdir.

BTC marşrutunun 289-cu km-də yerləşən Faxralı orta əsr yaşayış yerinin qazıntısı.

Arxeoloji sahə Goranboy rayonunun Faxralı kəndi ərazisində, kənddən 400 m şimal şərqdə, BTC neft boru kəmərinin 289-cu km-də yerləşir. Düzənlik əkin sahələrindən ibarət bu ərazidə müşahidə olunan yerüstü materiallar əsasında abidənin uzunluğu neft kəməri boyu 250 m, eni 170 m olmaqla təxminən 4 hektar ərazini əhatə edir. Arxeoloji sahə dəniz səviyyəsindən 187 m yüksəklikdə yerləşir. Arxeoloji qazıntıların nəticələrinin təhlili əsasında Faxralı yaşayış yerini IX-XII əsrlərə aid etmək olar. Arxeoloji sahə BTC neft boru kəmərinin çəkilməsi zamanı 2004-cü ildə aparılan qazıntılara əsasən I və 2005-ci ildə CQBK mərhələsində aparılan qazıntılara əsasən II qazıntı sahələrinə bölünmüşdür. Faxralı orta əsr yaşayış yerində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkar olunmuş maddi mədəniyyət nümunələri məişət-təsərrüfatı tikililərinin qalıqları, dulusçuluq məmulatı, daş alətlər, şüşə əşyalar, sümük əşyalar və metal məmulatlarından ibarətdir.

Təsərrüfat-məişət tikililəri təndirlər və kürə qalıqları ilə təmsil olunmuşdur. Arxeoloji sahədə 1,5 m dərinlikdən ölçüləri 9x7m olmaqla məişət təsərrüfatı və ya sənətkarlıq obyektinin qalıqları aşkar olunmuşdu ki, onun işərisində 4 ədəd kürə, 9 ədəd təndir qalıqları aşkar edilmişdir.

Faxralı yaşayış yerində aşkar edilmiş şirsiz və şirli saxsı qablar bütövlükdə bu və ya başqa məişət və təsərrüfat ehtiyaclarının ödənilməsi üçün nəzərdə tutulmuş müxtəlif formalara malikdirlər. Onların formaları və bəzəkləri istehsalat prosesini, həmçinin də göstərilən zaman üçün əhalinin zövqünü və ehtiyaclarını izləməyə imkan verir.

Arxeoloji sahədən müxtəlif növlü qablar, mətbəx, süfrə qabları, su və digər mayelər üçün nəzərdə tutulmuş qablar, təsərrüfat qabları, çıraqlar, duzqablar və s. daxildirlər. Faxralı yaşayış yerində aşkar edilmiş saxsı qab istehsalı fraqmentləri faxralılar tərəfindən istifadə edilən qabların geniş çeşidindən xəbər verir.

Faxralı yaşayış yerində aparılmış qazıntılar burada IX-XII əsrlərdə kənd tipli yaşayış məskəninə mövcudluğunu sübut edir. Mədəni təbəqənin xarakteri və üzə çıxarılan maddi-mədəniyyət qalıqları yaşayış yerinin sərbəst plan quruluşlu, geniş sahəli kənd tipinə mənsubluğunu özündə əks etdirir.

Maddi-mədəniyyət nümunələri əhalinin məşğuliyyətində əkinçilik və maldarlığın aparıcı sahələr olduğunu, yerli sakinlərin habelə müəyyən dərəcədə müxtəlif sənət sahələri ilə məşğul olduğunu, oturaq həyat tərzini keçirdiyini təsdiqləyir. Maldarlıq təsərrüfatında iribuynuzlu mal-qaranın bəslənməsinə üstünlük verilirdi. Aşkar olunmuş kürə qalıqları və digər sübutlar burada sənətkarlıq məhsulları istehsalının yerli əhəmiyyət daşımasını, kənd sakinlərinin saxsı qab-qacağa və metal məmulata olan ehtiyacını ödəməyə yönəldiyini göstərir..

Arxeoloji sahədən aşkar olunan xeyli miqdarda dəmir ərinti kütlələri, istehsal tullantıları və müxtəlif metal əşyaları burada dəmirçiliyin yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdığına dəlalət edir.

Bəzək məmulatı arasında şüşə və metal bilərziklər, muncuqlar geniş yayılmışdı. Bu baxımdan şüşə əşyaların çoxluğu bu sənət sahəsinin də ərazidə xeyli inkişaf etdiyini göstərir.

Faxralı arxeoloji abidəsi orta əsr kənd tipli yaşayış yeri olub, yüksək mədəni-iqtisadi inkişafın nümunələrini özündə saxlayır. Yaşayış yerinin yalnız bir mədəni təbəqədən ibarət olmasına baxmayaraq, faktlar sübut edir ki, burada yaşayış bir neçə əsr davam etmişdir.

Yaşayış yerinin maddi-mədəniyyət nümunələrində yaxınlıqda yerləşən yüksək inkişaf etmiş X-XII əsr Gəncə sənətkarlığının xüsusiyyətləri izlənilir. Ola bilsin ki, qazıntılar nəticəsində tapılan və çox nəfis hazırlanan bəzi maddi-mədəniyyət nümunələri yerli istehsalın məhsulu olmamış buraya Gəncə kimi inkişaf etmiş yaxın şəhərdən mübadilə yolu ilə gətirilmiş və yaxud Gəncə sənətkarlığının təsiri altında yerli istehsalın məhsulu olmuşdur.

Çox ehtimal ki, iqtisadi-mədəni və ticarət əlaqələri baxımından yüksək inkişaf etmiş orta əsr Faxralı kəndində təsərrüfat və sənətkarlıq həyatının tənəzzülü XIII əsrdə moŋqol yürüşləri ilə əlaqədar olmuşdur.

Müqayisəli təhlillər əsasında Faxralı orta əsr kəndində yaşayışın IX əsrdən başladığını və burada həyatın XII əsrdək davam etdiyini söyləmək mümkündür. Bəzi keramika materiallarının hətta XIII əsrə aidliyi şübhə doğurmur. Arxeoloji sahənin saxsı nümunələri dövr etibarını ilə Beyləqan (Örənqala), Gəncə, Qəbələ, Bakı, Şamaxı şəhərləri və digər abidələrin mədəni təbəqələrindən aşkar olunmuş dəqiq xronoloji çərçivəyə malik olan materiallarla eyniyyət təşkil edir.

Faxralıda aşkar edilmiş şirli qab fraqmentləri IX-XI əsrlərə dövrəşdirilir və mavi, yaşıl şirle örtülmüş, sadə monoxrom boyalı nümunələrlə təmsil olunmuşdur. Bura həmçinin rəngli şir altında ağ anqobla və marqans turşusu ilə boyanmış polixrom piyalələr qrupu da daxildir. V.N.Leviatov Bakı şəhərindəki qazıntıların stratigrafik laylarından şirli keramikanın bu tiplərini aşkarlamış və onları VIII-X əsrlərə aid etmişdir. Qəbələdə aşkar edilmiş oxşar keramika İ.A.Babayev tərəfindən dörd qrupda təsnifatlanır.

Faxralıda aşkar edilmiş şirli qablar da bu təsnifata uyğun gəlir. Şirli keramikanın bu qrupuna və ya növünə Faxralı yaşayış məskəninin bütün təbəqələrində rast gəlinir ki, bu da yaşayış məskəninin bir təbəqəli olması və IX-XII əsrlər hüddudunda mövcudluğu barədə bizim fikirlərimizi təsdiqləyir. Yaşayış məskəninin bütün yayılma ərazisində biz XII-XIV əsrlər üçün xarakterik olan klassik inkişaf etmiş şirli keramikaya rast gəlmədik.

Şirsiz keramika Faxralı yaşayış məskəni qazıntılarında böyük rəngarəngliklə təmsil olunmuşdur: bunlar küplər, küpələr, qazanlar, geniş və dar boğazlı qablar, müxtəlif növlü qulpları və üzərilərində ornamentlər olan qapaqlardan ibarətdir. Məlum olduğu kimi şirsiz keramikanın formaları, rəngi, qırıntısı daha uzunömürlüdür və öz istehsalı texnologiyasını daha uzun tarixi dövrdə saxlayır. Bu da bəzən onun dövrləşməsinə çətinləşdirir. Lakin şirsiz qabların elə formaları vardır ki, onlar öz xüsusi fərqlərinə və xarakterik elementlərinə görə, bəzi metamorfozlarla müəyyən tarixi dövr çərçəvəsində məhdudlaşırırlar. Şirsiz keramikanın belə nümunələrinə I qazıntı sahəsinin II^b kvadratında aşkar edilmiş üç fraqmenti aid edə bilərik. Bunlar ağızının altında süzgəcli lüləyi olan çaydan-süddanlardır hansılar ki, onlar XII əsrədək olan dövr üçün xarakterikdir. Onların süzgəcli lüləyi Şıxlardan tapılmış tapıntıların timsalında qısa borulu lüləyə dəyişərək istehsalı davam etdirilmişdir. Faxralı yaşayış məskənindən tapılmış çaydan-süddanları XII əsrədək olan tarixə dövrləşdirmək olar. Beləliklə Faxralının həm şirli, həm də şirsiz keramikası bizə bu yaşayış məskəninin monqollara qədərki, yəni XII əsrədək olan tarixə dövrləşdirməyə imkan verir. Bu orta əsrlər Gəncəsinin şəhərətrafi yaşayış məskənlərindən biri idi.

BTC və CQBK dəhlizində aparılan qazıntı işlərinə qədər Azərbaycanın ilk orta əsr və orta əsrlərin IX-XII əsrlər dövrünə aid abidələrində geniş qazıntı işləri aparılmışdır. Bərdə, Gəncə, Bakı, Şamaxı, Beyləqan, Şabran, Qəbələ və s. yerlərdə qeyd etdiyimiz dövrə aid onlarla abidədə uzun müddətli arxeoloji qazıntı işləri aparılmış və bu işlərin nəticələri elmi, nəşrlərdə öz əksini tapmışdır. Bütün bu abidələr qeyd olunan əsrlərin böyük yaşayış yerləri, şəhərlərdən ibarət olmuşlar. Lakin, qeyd etdiyimiz kimi, Faxralı səviyyəli kənd tipli yaşayış yerləri Azərbaycanda nisbətən zəif öyrənilmişdir. Bu baxımdan Faxralı orta əsr yaşayış məskənində aparılan arxeoloji qazıntılar özünəməxsus əhəmiyyətə malikdir. Arxeoloji abidənin tədqiqi IX-XII əsrlər bölgənin kənd tipli yaşayış məskənlərinin səciyyəvi cəhətlərini izləməyə imkan verir. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycanın orta əsr kənd tipli yaşayış məskənləri vətən tarixşünaslığında çox zəif öyrənilmiş problemlərdəndir, o zaman Faxralı yaşayış yerində aparılmış arxeoloji qazıntıların təkcə məhəlli deyil, həm də ümumazərbaycan miqyasında mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini söyləyə bilərik.

BTC Marşrutunun 342 km-də yerləşən Daşbulaq orta əsr yaşayış yerinin qazıntısı.

Daşbulaq orta əsr yaşayış yeri Şəmkir rayonu ərazisində, BTC marşrutunun 342-ci km-də düzənlik ərazidə yerləşir. Arxeoloji qazıntılar Daşbulaq yaşayış yerinin bir təbəqəli olduğu və IX-XIII əsrlərdə burada kənd tipli yaşayış məskəninin fəaliyyətinin nəticəsi olaraq formalaşdığını göstərir. Mədəni təbəqə yatımının intensivliyinin fərqli olması, yaşayış məskəninin kompakt deyil, sərbəst plan quruluşuna malik olmasına dəlalət edir. Arxeoloji sahənin üst hissəsi vaxtı ilə onun üzərindən salınan Dəllər-Daşbulaq şosse yolunun tikintisi zamanı ciddi dəyişməyə məruz qalmışdır.

Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkar olunmuş maddi mədəniyyət nümunələri məişət-təsərrüfatı tikililərinin qalıqları, dulmuşluq məmulatı, daş alətlər, şüşə əşyalar, sümük əşyalar və metal məmulatlarından ibarətdir.

Arxeoloji sahədən 18 ədəd təndir qalıqları aşkar edilmişdir ki, onların bir qismi dövrümüzədək bütöv halda gəlib çatmışdır. Təndirlərin bir çoxunda kulbə yerlərində aşkar edilmişdir.

Arxeoloji sahədən 24 ədəd müxtəlif həcmli təsərrüfat quyuları aşkar edilmişdir ki, onlardan izafi məhsulun saxlanılmasında istifadə olunmuşdur.

Arxeoloji sahədə, mədəni təbəqənin altından antik dövrün alban qəbirləri aşkar edilmişdir. Aşkar edilmiş 8 ədəd qəbir neft kəməri dəhlizindən kənara köçürülmüşdür.

Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində bəhs edilən dövrün təsərrüfat və məişəti ilə bağlı xeyli maddi-mədəniyyət nümunələri aşkar olunmuşdur ki, bu tapıntılar saxsı qablar, dəmir və daş alətlər, şüşə bəzək əşyaları və s. ilə təmsil olunmuşdur.

Saxsı məmulatı küp, sərnic, küpə, qazan, dopu, bardaq, qapaq, piyalə, kasa, duzqabı çıraq və s. dən ibarətdir. Aşkar olunmuş saxsı qabların bir qismi incə zövqlə naxışlanmış şirli qablardan ibarətdir.

Arxeoloji sahədən bir ədəd əkinçiliyin əsas istehsal vasitələrindən biri olan, dəmirdən hazırlanmış xış qalığı aşkar olunmuşdur.

Qazıntı sahəsindən aşkar olunmuş osteoloji qalıqlar arasında ev heyvanları tam üstünlük təşkil edir və əsasən inək, qoyun-keçi, donuz, at sümüklərindən ibarətdir. Maddi qalıqlar əhalinin məşğuliyyətində əkinçilik və maldarlığın aparıcı sahələr olduğunu, yerli sakinlərin habelə müəyyən dərəcədə sənət istehsalı ilə məşğul olduğunu, oturaq həyat tərzini keçirdiyini təsdiqləyir.

Saxsı məmulatın təhlili, onların forma, naxışlanma və şirlənmə texnikasına görə X-XII əsrlər üçün səciyyəvi olduğunu göstərir.

Daşbulaq yaşayış yerində aparılmış qazıntılar burada IX-XIII əsrlərdə kənd tipli yaşayış məskəninin mövcudluğunu sənədləşdirir. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycanın orta əsr kənd tipli yaşayış məskənləri arxeoloji ədəbiyyatda zəif öyrənilmiş problemlərdəndir, o zaman Daşbulaq yaşayış yerində aparılmış arxeoloji qazıntıların bu baxımdan böyük əhəmiyyətə malik olduğunu qeyd edə bilərik.

BTC marşrutunun 405-cu km-də yerləşən Qıraq Kəsəmən orta əsr yaşayış yerinin qazıntısı.

Qıraq Kəsəmən yaşayış yeri BTC marşrutunun 405-cu km-də qərbdən şərqə uzanan, geniş sahəli təpənin cənub-şərq yamacında yerləşir. Təpədən şərqə, şimala və şimal-qərbə geniş Kür vadisi (Ceyran çöl) yerləşir. XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində yaşayış yerinin üzərində müsəlman qəbiristanlığı salınmışdır.

Arxeoloji qazıntılar I Qıraq Kəsəmən yaşayış yerinin bir təbəqəli olduğu və VIII – X əsrlərdə burada kənd tipli yaşayış məskəninin fəaliyyətinin nəticəsi olaraq formalaşdığını göstərir. Mədəni təbəqə yatımının qalınlığı və zənginliyi yaşayış yerinin bütün sahələrində eyni bərabər olmayıb mərkəz hissədə daha qalın və zəngin, kənarlarda isə əksinə zəifdir. Yaşayış yerinin hündür sahəsində, təpənin mərkəz hissəsinə doğru mədəni təbəqənin qalınlığı 1-1,1 m təşkil etdiyi halda, təpənin kənarlarında onun qalınlığı 20 – 40 sm arasında dəyişir. I və IV qazıntı sahələrindəki tədqiqatlar mərkəz hissədə tikili və məişət qalıqlarının daha sıx yerləşdiyi, tez –tez yanğınların baş verdiyini göstərir. I qazıntı sahəsində 1a, 1 b kvadrlarında, IV qazıntı sahəsində isə 1-2-ci kvadrlarda mədəni təbəqə tamamilə sönük olmuşdur.

Yaşayış yerinin hətta mərkəz hissəsində mədəni təbəqə yatımının intensivliyinin fərqli olması, zəngin və seyrək tapıntılı qatların biri- digərini əvəz etməsi yaşayış məskəninin kompakt deyil, sərbəst plan quruluşuna malik olmasının nəticəsidir.

I qazıntı sahəsində yaşayış evinin təsərrüfat təyinatlı otaqları, təsərrüfat və məişət quyuları, təndirxana qalığı və ayrı-ayrı təndirlər, ocaqlar aşkarlanıb öyrənilmişdir.

Təndir və ocaq qalıqlarının yerləşdiyi sahənin şimal tərəfində kömürlənmiş dirəklərin, kömür və kül qatının qeydə alınması təndirxananın ağacdan yüngül konstruksiyaya malik olduğunu və yanğın nəticəsində məhv olduğunu söyləməyə imkan verir. Beşinci təpəşdə 6, 7, 8 və 9 –cu kvadrlarda qeydə alınan qalın kömür və kül qatı yaşayış yerində VIII əsrin sonu- IX əsrin əvvəllərində güclü yanğın baş verdiyinə dəlalət edir. Bu təpəşdə 8-9-cu kvadrlarda üzə çıxarılmış, yanğın nəticəsində məhv olunmuş tikili qalıqları xüsusi maraq doğurur. 9-cu kvadratda kömür və kül qatı təmizləndikdən sonra təsərrüfat

təyinatlı tikilinin qatları üzə çıxarıldı. Tikili yanğın nəticəsində məhv olduğundan onun konstruktiv xüsusiyyətlərini tam aydınlaşdırmaq mümkün olmadı. Qazıntı nəticəsində məlum oldu ki, tikilinin döşəməsi torpaqdan olmuş, üzərinə gil suvaq (şirə) çəkilmişdi. Mətbəx və anbar funksiyasını daşıyan həmin otağın qərb tərəfində 2,4 m uzunluqda, 0,8 m enində səki düzəldilmiş və buraya saxsı qablarda ərzaq yığılmışdı. Səkidə üç bardaq, üç sərnic, yeddi küpə vardı. Onlar ərzaqla doldurulmuşdu. Belə ki, qabların daxilində kömürlənmiş dən qalıqları vardı. Qabların ağzına qapaq qoyulmuşdu. Anbardan beş qapaq tapıldı.

Diqqətəlayiq haldır ki, II qazıntı sahəsində, III şurf qazıntısında mədəni təbəqədə sel qatını, onun istiqamətini tutmaq mümkün olmuşdur.

IV qazıntı sahəsində emalatxana qalıqları, təndir və ocaqlar, təsərrüfat və məişət quyuları aşkarlanıb tədqiq edilmişdir.

Qıraq Kəsəmən yaşayış yerində aparılmış qazıntılar nəticəsində əhalinin təsərrüfat və məişəti ilə bağlı xeyli arxeoloji material əldə olunmuş və bu tapıntılar saxsı qab-qacaq, dəmir və daş alətlər, şüşə bəzək əşyaları ilə təmsil olunmuşdur. Saxsı məmulat küp, goduş, sərnic, küpə, güvəc, dopu, bardaq, qapaq, piyalə, kasa, nimçə və duzqabı ilə təmsil olunmuşdur.

Şirli saxsı məmulatın təhlili onların forma, naxışlanma və şirlənmə texnikasına görə IX-X əsrlər üçün səciyyəvi olan erkən şirli saxsı qablara mənsubluğunu təsdiqləyir.

Arxeoloji qazıntılar zamanı bir neçə ədəd dəmir əşya tapılmışdır. Onların əksəriyyəti fraqmentlərlə təmsil olunmuşdur. Mis və tunc məmulat əsasən yardımçı alət və bəzək əşyalarından ibarətdir. Tapıntılar arasında əsasən bilərziklərlə təmsil olunan şüşə məmulatı yüksək keyfiyyəti ilə diqqəti çəkir. Şüşə qab nümunələri azdır. Qazıntılar zamanı aşkarlanmış daş məmulat kirkirə və dən daşlarından, bülöv daşlarından ibarətdir.

Qıraq Kəsəmən yaşayış yerində aparılmış arxeoloji qazıntılar nəticəsində mədəni təbəqədən xeyli miqdarda heyvan sümükləri tapılmışdı. Osteoloji qalıqlar arasında ev heyvanları tam üstünlük təşkil edir və əsasən inək, camış, qoyun-keçi, donuz, at sümüklərindən ibarətdir. Bəlli olduğu kimi üzvü maddələr torpaqda çürüntüyə məruz qaldığında bitki qalıqlarına qazıntılar zamanı nadir hallarda rast gəlinir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, I qazıntıda yanğın nəticəsində məhv olmuş mətbəx və anbar təyinatlı otaqdan dənli bitkinin kömürlənmiş qalıqları tapılmışdır.

I Qıraq Kəsəmən yaşayış yerində aparılmış qazıntılar burada VIII-X əsrlərdə kənd tipli yaşayış məskəninə mövcudluğunu sənədləşdirir. Mədəni təbəqənin xarakteri və üzə çıxarılan tikili qalıqları yaşayış yerinin sərbəst plan quruluşlu, seyrək tikililərə malik geniş sahəli kənd tipinə mənsubluğunu söyləməyə əsas verir.

Maddi qalıqlar əhalinin məşğuliyyətində əkinçilik və maldarlığın aparıcı sahələr olduğunu, yerli sakinlərin habelə müəyyən dərəcədə sənət istehsalı ilə məşğul olduğunu, oturaq həyat tərzi keçirdiyini təsdiqləyir. Maldarlıq təsərrüfatında iri buynuzlu mal-qaranın bəslənməsinə üstünlük verilirdi. Sənət istehsalı məhdud bəsit olub yerli əhəmiyyət daşımış, kənd sakinlərinin saxsı qab-qacağa və metal məmulata olan ehtiyacını ödəməyə yönəlmişdi. Məişətdə dulus çarxından hazırlanmış müxtəlif təyinatlı şirsiz saxsı qablardan geniş istifadə olunurdu. Eyni zamanda şirli süfrə qablarından istifadə başlanmışdı. Yerli sakinlərin bəzək məmulatı arasında şüşə və metal bilərziklər, muncuqlar geniş yayılmışdı.

Arxeoloji dəlillər yerli sakinlərin arasında xristianlığın uzun müddət davam etdiyini, islamın burada IX əsrin ikinci yarısından yayıldığını izləməyə imkan verir. Abidənin tədqiqi VIII-X əsrlər bölgənin kənd tipli yaşayış məskənlərinin səciyyəvi cəhətlərini izləməyə imkan verir.